

De stagnatie-economie (II)

In mijn vorige column (*ESB*, 1 december 1982) besprak ik enkele aspecten van de huidige economische stagnatie zoals die vooral zichtbaar is in de Westeuropese economie. Aandacht werd voornamelijk geschonken aan het algemene verschijnsel van de overcapaciteiten, de misallocatie van produktiemiddelen, de uitgebreide steunverlening van de overheden aan hun zwakke bedrijfstakken en de onderlinge onenigheid van de lidstaten van de Europese Gemeenschap om tot een gecoördineerd beleid te geraken. Het is daarnaast interessant te zien hoe de economie als wetenschap in het verleden op de stagnatie heeft gereageerd en wat de bevindingen waren. In chronologische volgorde kan men vier stagnatietheorieën onderscheiden.

1. De klassieke economen zagen de stagnatie-economie als de natuurlijke uitkomst van het groeiproces, want de „stationaire toestand”, gekenmerkt door stilstand in bevolkingsgroei, een lage loonvoet, minimale winsten en gebrek aan besparingen ter financiering van investeringen, betekende dat de economie aan het einde van haar mogelijkheden was gekomen. Die grenzen werden uiteindelijk getrokken door de „natuurlijke omstandigheden” van beschikbare middelen, klimaat, ligging en institutionele gegevens. Maar lang voordat die stationaire toestand intrad, zou de economische groei worden gestuit door instituties, overheidsinterventie en monopolistische organisaties die initiatieven en risicobereidheid zouden schaden. Het prominente voorbeeld bij Adam Smith is het 18e-eeuwse China, een tamelijk rijk land, dat stagneert omdat zijn wetten en instituties de groei tegenhouden. Malthus bespreekt voordurend Ierland en Latijns-Amerika, alwaar de ongelijke verdeling van vermogen (land) en inkomen, de verwijderde ligging en de „indolentie” van de arbeiders in gebrek aan vraag en kennis van de mogelijkheden uitmondde.

2. Aan het einde van de negentiende eeuw en in het begin van de twintigste eeuw verschoof de aandacht naar de tijdelijke stagnatie die de conjunctuurcyclus vergezelt. Vooral de ontdekking van de lange golf in de opstelling van verklarende theorieën door Van Gelderen, Kondratieff en Schumpeter benadrukten deze tijdelijke stagnatie als de overgang van de ene golf in de andere. De overgrote meerderheid van de economen keek geboeid toe, maar raakte niet overtuigd, want de verklaring was te ingewikkeld, helderde de geconstateerde regelmaat van de cycli niet op, en gaf ook geen aanwijzingen hoe groei kon worden bevorderd.

3. Evenals in de klassieke theorie weet de keynesiaanse theorie de stagnatie aan een afnemende neiging tot investeringen, maar de „onderhoudslonen” van de klassieken werden vervangen door werkloosheid en braakliggende produktieinstallaties, en de gebrekkige besparingen door een overmaat daaraan. De seculaire-stagna-

tietheorie van Alvin Hansen — m.i. een logische consequentie van de *General theory* en waartegen Schumpeter sterk oponeerde (zie o.a. het slothoofdstuk in zijn *History*) — stond korte tijd in de belangstelling: de na-oorlogse economische opgang deed evenwel de aandacht ervoor verslappen. Wellicht nog belangrijker was dat, voor het eerst sinds tweehonderd jaar, de overheid de sturende rol kreeg toebedeeld om de werking van de ongebreidelde markteconomie te kanaliseren in de richting van volledige werkgelegenheid en evenwichtige groei. Deze conceptie strandde in de jaren zeventig en geraakt, hoewel nog achterhoedegevechten geleverd worden, meer en meer in diskrediet 1). De overheidshuishouding blijkt evenzeer een speelbal van de internationale marktgolven te zijn als de particuliere huishoudens.

4. In de na-oorlogse jaren werd de stagnatie in de arme landen besproken in de z.g. ontwikkelingseconomie. Twee soorten verklaringen voor het gebrek aan groei in de per capita inkomens van zulke landen werden gegeven: de ene variant schreef de stagnatie toe aan gebrek inzake begrip voor de betekenis van kapitaalaccumulatie en vooruitgang, omdat de technische beheersing die moet leiden tot innovaties, door allerlei waarden en institutionele regelingen werd belet. Deze economieën zouden in een kringloop van statisch evenwicht, gebonden door traditionele culturen, zijn blijven steken. De andere soort verklaring — geldig voor de meeste arme landen — erkende perioden van groei, evenwel gevolgd door terugval: de groei werd niet volgehouden, maar als het ware geaborteerd door allerlei factoren, die een neerwaartse spiraal zouden ontketen. Namen als Leibenstein en Lewis komen voor de geest. Intussen zijn ook deze theorieën, die de vicieuze cirkels van armoede benadrukten, op de helling gezet door verscheidene landen die erin slaagden door eigen inspanning omhoog te komen. Voor andere landen moest op specifieke omstandigheden worden teruggegrepen.

De verklaring van de economische stagnatie is daarmee weer goeddeels open komen te liggen: een dankbaar terrein voor uitgebreid historisch onderzoek naar het wel en wee van hele rijken en naar de redenen waarom staten zijn opgekomen, hebben gebloeid en zijn ondergegaan. Noch is zulk onderzoek van actueel belang ontbreekt, want, terwijl er bij velen het onbestemde gevoel heerst dat de lange golf van de markteconomie mettertijd wel weer in opwaartse richting zal gaan, nadat enige saneringen zijn voltooid, is er natuurlijk allerminst de garantie dat West-Europa daaraan zal deelhebben. Absolute, maar meer nog relatieve stagnatie van dit gebied behoort tot de mogelijkheden. Gedurende de laatste Kondratieff is het Verenigd Koninkrijk deernlijk afgezaakt, en gebeurde dat niet met België in de daaraan voorafgaande golf?

Kort geleden heeft Mancur Olson in een breed opgezette studie een theorie gedebeiteerd, die verrassende gelijkenis vertoont met eerder door historici gegeven verklaringen, maar ook een eigen gezicht heeft 2).

Zij komt erop neer dat ongestoord groeiende staten de aangeboren neiging hebben maatschappelijke rigiditeiten te ontwikkelen, vooral in de sfeer van organisaties die collectieve goederen verschaffen. Zulke belangenorganisaties strijden voor een groter deel van het nationaal inkomen, zelfs wanneer dat een vermindering van het totaal inkomen teweegbrengt. Deze op verdeling uit zijnde coalities schermen zich af, zijn traag in de besluitvorming en benadelen de maatschappelijke efficiency. Zij tasten daarom de dynamiek van de economie aan en benadelen de economische groei, ook al omdat regulering, bureaucratie en politieke interventies in markten ter wille van hun belangen worden opgeklopt. De beste remedie is een flink door elkaar schudden van zo'n systeem en, aldus Olson, in de landen waar dat gebeurd is, ontstonden „economische wonderen”. Japan, West-Duitsland en ook Frankrijk zijn voorbeelden ter ene zijde; het Verenigd Koninkrijk, met zijn zieke economie, een voorbeeld ter andere zijde. Ook binnen de Verenigde Staten vindt hij deze ontwikkelingen.

Zou men durven beweren dat onze verbureaucratiseerde welvaartsstaat, waarin het regeren door middel van cadeautjes uitdelen aan verbonden belangen zelfs tot „politieke theorie van de democratie” werd verheven, niet in deze rij past? Olsons theorie van de relatie tussen proces en structuur, toegepast op naties, klinkt mij niet vreemd in de oren. In het marktproces doet zich iets dergelijks voor: een expansief marktproces genereert, al is het maar door groeiende kwantiteiten, bureaucratische organisatiestructuren in ondernemingen die door hun institutionele netwerken van interne en externe relaties verstarde raken en een wisseling van het getij of niet overleven of er zwaar door beschadigd worden. Uitstralingseffecten van de hard aankomende klappen verergeren en verlengen de resulterende stagnatie. En een lang aanhoudende stagnatie heeft op haar beurt weer andere gevaren, zoals het onvermogen externe schokken te weerstaan (Toynbee) of de neiging tot zelfvernietiging (Schumpeter).

Olsons boek is een interessante en goed gedocumenteerde benadering van een zorgwekkend probleem. Hij pretendeert met een betrekkelijk simpele theorie zeer veel te kunnen verklaren: hoe langer een samenleving een ongestoord expansieproces kan voortzetten, des te machtiger worden de collusieve, kartellerende en lobbyende organisaties, die door hun optreden juist de efficiëntie verminderen en de dynamiek uit het systeem weghalen. Hij pretendeert ook met enige nadruk dat dit een nieuwe theorie zou zijn, maar dat is onjuist: bij Adam Smith kan men het eenvoudiger en (naar mijn smaak) ook leesbaarder aantreffen. En daarmee is de economische theorie weer bij haar uitgangspunt terug. Wat worden wij eigenlijk wijzer?

H. W. de Jong

1) Zie o.a. D. Bell en I. Kristol (red.), *The crisis in economic theory*, New York, 1981.

2) M. Olson, *The rise and decline of nations*, New Haven/Londen, 1982.